

V Ogólnopolska
Konferencja Naukowa

TOPOS ŚMIERCI

W LITERATURZE, KULTURZE I SZTUCE

Abstrakty

Redakcja:
Ewelina Chodźko, Paulina Szymczyk

Lublin, 27 października 2023 r.

**V Ogólnopolska Konferencja Naukowa
„Topos śmierci w literaturze,
kulturze i sztuce”**

Abstrakty

**V Ogólnopolska Konferencja Naukowa
„Topos śmierci w literaturze,
kulturze i sztuce”**

Abstrakty

Redakcja:
Ewelina Chodźko
Paulina Szymczyk

Fundacja na rzecz promocji nauki i rozwoju TYGIEL
Lublin 2023

**V Ogólnopolska Konferencja Naukowa
„Topos śmierci w literaturze, kulturze i sztuce”**

27 października 2023 r.

Abstrakty

Redakcja:

Ewelina Chodźko

Paulina Szymczyk

Skład i łamanie:

Monika Maciąg

Projekt okładki:

Marcin Szklarczyk

© Copyright by Fundacja na rzecz promocji nauki i rozwoju TYGIEL

ISBN 978-83-67670-39-5

Wydawca:

Fundacja na rzecz promocji nauki i rozwoju TYGIEL

ul. Głowackiego 35/348

20-060 Lublin

www.fundacja-tygiel.pl

Komitet Naukowy:

- **dr hab. Paweł Graf, prof. UAM**, Zakład Literatury XX Wieku, Teorii Literatury i Sztuki Przekładu, Instytut Filologii Polskiej, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
- **dr hab. Katarzyna Kaczor-Scheitler, prof. UŁ**, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki
- **dr hab. Karol Samsel**, Zakład Literatury Romantyzmu, Instytut Literatury Polskiej, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski
- **prof. dr hab. Małgorzata Wielek**, Instytut Malarstwa i Edukacji Artystycznej, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
- **dr Iwona Steczko**, Katedra Lingwistyki Kulturowej i Komunikacji Społecznej, Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
- **dr Kristina Vorontsova**, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński

Komitet Organizacyjny:

- Ewelina Chodźko
- Alicja Danielewska
- Iwona Domina
- Kinga Kalbarczyk
- Kamil Maciąg
- Monika Maciąg
- Izabela Mołdoch-Mendoń
- Paulina Pomajda
- Marcin Szklarczyk
- Paulina Szymczyk

Organizator:

Fundacja
TYGIEL

Spis treści

Wystąpienia Gości Honorowych

„Ars bene moriendi” w „Rozmowie duchownej” Adriana Bratkowica (ok. 1585-1639).....	11
Conradowskie śmierci. Charakterystyka zdarzenia, symbolika tropu.....	12
Odgłosy w ciepłych kościach królika. Elementy makabry, grozy i śmierci w twórczości artystów Le Dernier Cri.....	13
Śmierć: spojrzenie z daleka (Abraham, Kohelet) – spojrzenie z bliska (T. Czyżewski, M. Kundera, W. Szymborska).....	14

Wystąpienia Uczestników

Biznesowy wymiar i znaczenie śmierci	17
Funereal. Nagrania terenowe w przestrzeni starych cmentarzy	18
Legenda samobójczej śmierci Karola Levittoux i jej motywy w literaturze i sztuce	19
Motyw śmierci w „Amoku” Stefana Zweiga.....	20
Retrospektywna wizja przestrzeni schyłku życia w ujęciu badawczym	21
Strach przed samotnością i śmiercią w „Dziele nocy” (Die Arbeit der Nacht) autorstwa pochodzącego z Grazu pisarza Thomasa Glavinica	22
Śmierć i starość w polskiej kulturze ludowej przełomu XIX i XX wieku	24
Śpiewanie w karawanie	25
Topos śmierci w twórczości szwajcarskiej pisarki Gertrudy Leutenegger na przykładzie powieści „Späte Gäste” i „Pomona”	26
Indeks Autorów	27

Wystąpienia Gości Honorowych

„Ars bene moriendi” w „Rozmowie duchownej” Adriana Bratkowica (ok. 1585-1639)

dr hab. Katarzyna Kaczor-Scheitler, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki

Prelekcja poświęcona zostanie pasyjnej „Rozmowie duchownej i nabożnemu uważaniu o siedmiu słowach Pana Jezusowych” (Kraków 1633) Adriana Bratkowica. Punktem wyjścia będzie refleksja na temat okresu klęsk, epidemii, wojen i kataklizmów, które miały miejsce w Polsce zwłaszcza w połowie XVII oraz na początku XVIII wieku i stawały się niejako problemem metafizycznym. Odżyło wtedy zainteresowanie praktykami zapewniającymi żywot wieczny, wydawano teksty dydaktyczne o dobrej śmierci, rozkwit zaczęły przeżywać bractwa dobrej śmierci. Podczas wykładu zaprezentowane zostaną zagadnienia związane z nabożeństwem ostatnich słów Chrystusa oraz krakowskim bractwem Męki Pańskiej, w którym autor „Rozmowy” pełnił obowiązki prefekta i wygłaszał tam kazania. Uwaga skoncentruje się na „Rozmowie duchownej” i siedmiu słowach Chrystusa wypowiedzianych na krzyżu oraz na naukach z nich wypływających, które wzmacniają siłę oddziaływania na odbiorców. Wykaże się, że Bratkowicz uprawdopodobnienia wygłoszonej tezy dokonuje poprzez nagromadzenie przykładów, zaczerpniętych z wiarygodnych źródeł, najczęściej z Ewangelii. Zwróci się uwagę na głębokie przekonanie autora o sensie wygłoszonych, a później opublikowanych kazań, na częste podkreślanie wartości nauczania, uzasadnienie celowości oraz wskazywanie korzyści płynących ze słuchania nauk, a także na osobisty, życzliwy stosunek kaznodziei do słuchaczy, o których wypowiada się on z uznaniem. Uwidoczni się, że w dziele nie brakuje wykładników tradycyjnego stylu religijnego, pojawiają się w nim także elementy stylu retorycznego, upowszechnionego już w dobie kontrreformacji.

Conradowskie śmierci. Charakterystyka zdarzenia, symbolika tropu

*dr hab. Karol Samsel, Zakład Literatury Romantyzmu, Instytut Literatury
Polskiej, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski*

Odgłosy w ciepłych kościach królika. Elementy makabry, grozy i śmierci w twórczości artystów Le Dernier Cri

prof. dr hab. Małgorzata Wielek, *Institut Malarstwa i Edukacji Artystycznej, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie*

Le Dernier Cri to legendarne francuskie wydawnictwo skupiające twórców z całego świata działające od 1993 roku, z siedzibą w Marsylii. Ich korzeni należy szukać we francuskiej scenie punkowej i anarchistycznej lat 80 i 90. Te właśnie idee pielęgnowane są do dzisiaj niezmiennie, co sytuuje Le Dernier Cri poza głównym obiegiem tzw. *art world'u*. Niezależność, wolność, pełna swoboda twórcza oraz apolityczne podejście do rzeczywistości to priorytety tego środowiska. Specjalizują się w technice sitodruku, są mistrzami tego medium na skalę światową, a dzisiaj już ikoną artystyczną. Skupiają się na publikowaniu książek, grafik, plakatów, zinów. Wszystko w formie czysto wizualnej, bez opisu, treści literackiej, a i niejednokrotnie bez podpisu autora. Założycielami tej „artystycznej stajni” są Pakito Bolino i Caroline Sury. Obok licznych wydawnictw, organizują również wystawy, koncerty, festiwale i event’y artystyczne. Uwodzicielska forma prac zrzeszonych tutaj twórców emanuje intensywną kolorystyką. Obsesyjność, pewien rodzaj rozedrgania, szaleństwo i kompulsywność są charakterystyczne w tej sztuce. Le Dernier Cri, czyli w wolnym tłumaczeniu Ostatni Płacz może okazać się swoistą metaforą, przecuciem, jakimś intuicyjnym odwołaniem do śmierci. Może ten niepokój ciągnie właśnie w tę stronę, nieuchronnie, bezwiednie nieraz, do czegoś jednak najbardziej pewnego...

Śmierć: spojrzenie z daleka (Abraham, Kohelet) – spojrzenie z bliska (T. Czyżewski, M. Kundera, W. Szymborska)

dr hab. Paweł Graf, prof. UAM, Zakład Literatury XX Wieku, Teorii Literatury i Sztuki Przekładu, Instytut Filologii Polskiej, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Przedmiotem moich rozważań będzie interpretacja tekstów literackich, najpierw dawnych, związanych z problemem utraty, nade wszystko życia oraz wpisanej w omawiane teksty autorefleksji związanej z istnieniem i nie-istnieniem. „Księga Koheleta”, zadziwiająca w tym aspekcie, w dokładnej lekturze wydaje się wręcz heretycka z punktu widzenia „zwyčajnego” rozumienia chrześcijaństwa, jak pamiętamy Kohelet głosi pochwałę, życia i niewiarę w możliwość szczęśliwego bytowania w zaświatach. Metodą będzie „niespieszna lektura”, który to termin, wprowadzony przeze mnie w analizie Poematu bukolicznego Aleksandra Wata, nawiązuje do idei *slow*, wolnego życia, wolnego czytania, smakowania detalu. Z kolei Abraham zostanie przeczytany nie tylko w swej wymownej scenie końcowej, ofiary, ale w dłuższej perspektywie zdarzeń, co pozwoli pokazać specyfikę projektowanej w tym tekście etyki. Lekturę tego typu można ciągnąć poprzez kolejne epoki w nieskończoność, zatem dokonując szybkiego przejścia, chciałbym zatrzymać się we współczesności, i w jej obrębie spojrzeć na mniej zauważalne przejawy rozmyślań nad umieraniem i umieralnością. Pozwoli to połączyć to doświadczenie z pytaniem o kulturę, przyjaźń, sposoby mówienia. A teksty to „Śmierć Fauna”, „Nieśmiertelność”, wybrany wiersz.

Wystąpienia Uczestników

Biznesowy wymiar i znaczenie śmierci

Joanna Nowicka, Instytut Przyrodniczo-Techniczny, Akademia Nauk Stosowanych Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu, jnowicka@ans.edu.pl

W obecnych czasach uwaga zarówno mediów, społeczeństwa jak i nauki w większym stopniu jest skupiona na „powstawaniu”, „początku”, „tworzeniu” i „trwaniu”. Jednak śmierć jest naturalnym etapem życia ludzkiego podobnie, jak i „koniec” czy „likwidacja” w przypadku życia gospodarczego.

Autorka w swojej pracy zadała pytania badawcze i przeprowadziła wielo-wymiarową odpowiedź na następujące kwestie: – w jaki sposób reaguje biznes na odchodzenie biznesmenów? – co się dzieje z ich firmami po śmierci ich właścicieli, w szczególności mikroprzedsiębiorstw? A przede wszystkim w jaki sposób jest przyjmowana śmierć w polskim biznesie? W centrum zainteresowania autorki były przede wszystkim mikroprzedsiębiorstwa, w przypadku których – mechanizmy prawne i forma organizacyjno-prawna nie gwarantują im przetrwania. Autorka zastosowała metody badań: teoretyczną, mającą na celu zbadanie zależności i metodę empiryczną, mającą na celu zweryfikowanie w toku badań ankietowych postawionej hipotezy badawczej: mikro i małe przedsiębiorstwa umierają wraz ze śmiercią właściciela. Praca składa się z trzech części – w pierwszej autorka zdefiniowała biznesowy wymiar śmierci, zawierający nie tylko definicję śmierci ale także model zachowania biznesowego. W drugiej części autorka zdefiniowała wpływ śmierci na przedsiębiorstwo – wpływ na jego sytuację finansową, marketingową oraz organizacyjną – ze szczególną uwagą ukierunkowaną na małe i mikroprzedsiębiorstwa. W części trzeciej – ostatniej autorka zaprezentowała wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w okresie lipiec-wrzesień 2023 roku wśród przedsiębiorców prowadzących działalność na terenie województwa dolnośląskiego, w tym wśród takich, którzy skonfrontowali się ze śmiercią właściciela, wspólnika lub pracownika. Postawiona hipoteza badawcza w wyniku przeprowadzonej analizy teoretycznej i badań ankietowych została zweryfikowana negatywnie a autorka opracowała model zachowania biznesowego wobec śmierci krajowych małych i mikroprzedsiębiorstw.

Funereal. Nagrania terenowe w przestrzeni starych cmentarzy

Lena Achtełik, lena.achteлик@aspkat.edu.pl, Katedra Grafiki, Wydział Artystyczny, Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach, <https://asp.katowice.pl/>

Tekst wystąpienia przybliży założenia projektu artystyczno-badawczego autorki, opartego na praktyce nagrań terenowych w przestrzeni starych cmentarzy.

Projekt „Funereal” osadzony jest w szerokim kontekście studiów nad śmiercią (tanatologia, *death studies*) oraz rozważań nad miejscami pamięci i tzw. pejzażami śmierci (*deathscapes*). Skupia się na, niejednokrotnie pomijanych, aspektach audialnych (*soundscaapes*) związanych ze szczególną, heterotopiczną przestrzenią dawnych, zapomnianych cmentarzy. W rozważaniach łączy z pozoru odległe od siebie wątki dotyczące pamięci, ekologii dźwięku i paranaukowego zjawiska EVP – Electronic Voice Phenomena.

Śledzenie dźwiękowej topografii różnych form ludzkiej (nie)obecności jest rodzajem reaktywacji tych „innych miejsc”, przestrzeni symbolicznych i rzeczywistych zarazem. Cmentarz traktowany jako przestrzeń upamiętniania oraz miejsce pracy żałoby, skłania do stawiania nieustannie przeformułowywanych pytań bez odpowiedzi. To miejsce istniejące realnie, ale i niemiejsce będące zawsze „gdzie indziej”, przestrzeń poszukiwania kontaktu z „drugą stroną” i podejmowania prób uchwycenia niewidocznego. Aczkolwiek, chociaż każdy cmentarz brzmi inaczej, zastajemy na nim jedynie odgłosy toczącego się życia i nieustannego obrotu materii. Mimo to, albo właśnie dlatego, głębokie słuchanie pejzaży śmierci, może służyć jako medytacyjne ćwiczenie wyobraźni w brzmieniu świata po człowieku.

Legenda samobójczej śmierci Karola Levittoux i jej motywy w literaturze i sztuce

Wiktoria Sadkowska, *wiktoria.sadkowska1@gmai.com*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Nauk Humanistycznych

Celem wystąpienia jest szkicowe przedstawienie legendy samobójczej śmierci Karola Levittoux. W pierwszej części referatu przedstawiony został krótki rys biograficzny oraz ostatnie chwile życia młodego mężczyzny. Poddano analizie jego pobyt w celi więziennej, przesłuchania, sposoby torturowania oraz jego samobójstwo w X Pawilonie w Cytadeli w Warszawie w lipcu 1841 roku. Następnie zaprezentowane zostały utwory i korespondencje poświęcone postaci i śmierci Karola Levittoux, które napisane zostały w wieku XIX, autorstwa takich poetów jak: Cyprian Kamil Norwid, Zygmunt Krasiński, Jan Kazimierz Radecki, Mieczysław Romanowski, Władysław Syrokomla i Roman Zmorski. W dalszej części referatu omówiono utwory literackie i dzieła malarskie powstałe w wiekach XX i XXI: opowiadanie „Cela numer 21” Grzegorza Szymanika, wiersz Jerzego Czecha (spopularyzowany przez Przemysława Gintrowskiego) oraz obraz Antoniego Kozakiewicza. Dalszą część wystąpienia poświęcono analizie samobójczej śmierci Karola Levittoux i jego świadomości co do wyboru sposobu na złożenie ofiary z życia przez samospalenie. Aspekt jego śmierci ujęty został z sakralnego punktu widzenia w oparciu o biblijny motyw ognia. Ostatni fragment referatu to rozważanie nad pojęciem legendy na przykładzie postaci Karola Levittoux w zestawieniu z definicją bajki oraz wydarzenia historycznego. W podsumowaniu omówiony został wpływ, jaki wywarła śmierć Karola Levittoux na wiek XIX i to, jakie piętno odznaczyła ona na kartach historii w wiekach późniejszych.

Motyw śmierci w „Amoku” Stefana Zweiga

Anna Wilk, anna.wilk@uni.lodz.pl, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Germańskiej, Zakład Literatury Niemieckojęzycznej, Uniwersytet Łódzki www.uni.lodz.pl

Motyw śmierci towarzyszy ludzkości od zarania dziejów. Stefan Zweig, wybitny pisarz austriackiego pochodzenia, który tworzył w XX wieku, był Europejczykiem i pacyfistą, zaangażowanym w działania na rzecz wolności i pokoju. Jego twórczość inspirowała się aktualnymi wydarzeniami politycznymi, ale zasłynął przede wszystkim dzięki zainteresowaniu psychoanalizą i portretom psychologicznym, w których przedstawiał złożone emocje i relacje międzyludzkie. Jednym z często podejmowanych tematów jego dzieł był motyw śmierci.

Wśród bohaterów jego utworów znajdują się ważne postacie historyczne, takie jak Maria Antonina i król Ludwik XVI, którzy zostali zgładzeni w trakcie Rewolucji Francuskiej, czy królowa Szkocji Maria Stuart, która zakończyła swoje życie na szafocie w wyniku konfliktu politycznego z Elżbietą I. Śmierć była również obecna w jego nowelach, na przykład w utworze „List od nieznanym”, gdzie główna bohaterka stojąc w obliczu śmierci, wyjawia tajemnice swojego życia i serca w liście do ukochanego mężczyzny, informując go także o śmierci ich jedyne dziecko. Śmierć jest również końcem dla postaci w utworze „24 godziny z życia kobiety”, gdzie młody szlachcic uzależniony od hazardu popełnia samobójstwo.

W opowiadaniu z 1922 roku, zatytułowanym 'Amok,' Zweig niejako odwołuje się do nierozłącznej pary Eros i Tanatos, ukazując, jak człowiek owładnięty obsesją zatraci się, kierując się w stronę śmierci. Bohater tego opowiadania, lekarz pracujący w Indiach, zwierza się przypadkowo napotkanemu współpasażerowi na statku z obsesji na punkcie kobiety. Upokorzony, pragnie pomóc pacjentce za wszelką cenę, jednak ta wzbrania się przed jego działaniami. Zweig kreśli portret psychologiczny człowieka zdesperowanego, ukazując jego upadek moralny i emocjonalny.

Retrospektywna wizja przestrzeni schyłku życia w ujęciu badawczym

Katarzyna Rosłon-Mazgaj, katarzyna.roslon@polsl.pl, Katedra Sztuk Pięknych i Projektowych, Wydział Architektury, Politechnika Śląska w Gliwicach, <https://www.polsl.pl/rar/>

Celem niniejszego wystąpienia jest analiza przestrzeni związanej z architekturą, jej otoczeniem oraz wewnętrznymi strukturami, towarzyszącymi człowiekowi (odbiorcy) w momencie odchodzenia u schyłku życia. Ważnym aspektem jest rola jaką odgrywa namacalna tkanka towarzysząca odbiorcy w momencie odejścia. Jej kształt, rozmiar, kontekst oraz osobisty bagaż doświadczeń mających wpływ na umierającego oraz jego najbliższych. Przestrzenie poświęcone umarłym towarzyszą nam od zawsze, bez względu na pochodzenie, kulturę czy wyznanie. Rozważaniom poddane zostały elementy przestrzeni ściśle związane z psychologicznymi aspektami powiązań emocji oraz tego co w tak ważnym momencie schyłku życia nam towarzyszy – sztuki w szerokim rozumieniu jej aspektów. W zakresie przeprowadzonych badań opartych na analizach z zakresu podjętego tematu i przedstawionych w formie graficznej, którą stanowią koncepcje projektowe realizowane w ramach zajęć dydaktycznych na Kierunku Architektura oraz Architektura Wnętrz Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach wyciągnięto konkretne wnioski, które stanowią podsumowanie niniejszego opracowania. Przytoczone w pracy tezy mają na celu uzmysłowić nam psychologiczny wpływ otoczenia na relacje zachodzące pomiędzy nim a odbiorcą. Oparte są one na wiedzy z zakresu projektowania architektonicznego, tanatologii oraz interakcji pomiędzy sztuką, designem i własnymi empirycznymi doświadczeniami z zakresu przedstawionej tematyki.

Strach przed samotnością i śmiercią w „Dziele nocy” (Die Arbeit der Nacht) autorstwa pochodzącego z Grazu pisarza Thomasa Glavinica

*Reinhold Utri, r.utri@uw.edu.pl, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet
Warszawski, <http://iksi.uw.edu.pl/pracownicy/dr-hab-reinhold-utri/>*

Wspomniane dzieło znanego austriackiego pisarza (urodzonego w 1972 roku w Grazu) opowiada o tym, jak człowiek (nie) może znieść samotność. Bohater konfrontuje się z samotnością, a także ze swoją nieuchronną śmiercią, ponieważ człowiek nie może żyć samotnie na świecie. Fantazja o własnej nieuchronnej zagładzie dominuje w tej powieści od samego początku. Na początku jest jeszcze nadzieja, że samotność jest mirażem, megalomańską fantazją lub wytworem snu – ale zbyt szybko okazuje się to surową, nieodwołalną i ostateczną rzeczywistością. Thomas Glavinic, który w swoich utworach eksploatuje bardzo różne gatunki (kryminał, powieść historyczna, biografia), w swoim dziele „Dzieło nocy” genialnie opisuje zmianę w psychice bohatera, który doświadcza, musi doświadczać, konkretnej, namacalnej i dla niego istotnie odczuwalnej samotności – związanej z lękiem przed śmiercią.

Mieszka w Wiedniu – pewnego dnia zdaje sobie sprawę, że jest sam, nikogo nie ma na ulicy itd. Przekształca się to w sposób działania, który składa się z nerwowych i niepewnych indywidualnych działań. Z chęci obserwowania kilku miejsc jednocześnie, ustawia kilka kamer w różnych miejscach Wiednia, a następnie spędza sporo czasu oglądając taśmy (na których oczywiście nic się nie dzieje) w domu. Następnie zaczyna filmować siebie podczas snu. We fragmentach opisujących nagrania wideo z jego snu, Jonas jest nazywany „śpiącym”, jakby mówił o drugiej osobie.

I rzeczywiście, „śpioch” coraz bardziej zaczyna żyć własnym życiem, wstaje w nocy i robi rzeczy, których Jonas nie pamięta następnego ranka – początkowo tylko wpatruje się w kamerę przerażonym wzrokiem, później chodzi po nocy tak, że Jonas coraz częściej budzi się w nieznanych miejscach, chwyta nóż i wyrywa np. chory ząb. Pod koniec powieści ów

śpioch staje się coraz większym zagrożeniem i przeciwnikiem dla głównego bohatera Jonasa, z którym ten następnie próbuje walczyć za pomocą leków hamujących sen. Oprócz niesamowitego podwójnego życia, jakie Jonas prowadzi z powodu istnienia śpiocha, fabuła przeplatana jest zawiłymi i niewytłumaczalnymi rzeczami, z których kilka zostaje logicznie wyjaśnionych nieco później (dzwonek telefonu w mieszkaniu Jonasa wynika z faktu, że nieświadomie aktywował wybieranie własnego numeru telefonu na swoim telefonie komórkowym), ale większość z nich pozostaje niewytłumaczalna.

Ponieważ utwór czyta się w wielkim napięciu do samego końca, zakończenia nie należy zdradzać – objawienie ostatecznego psychologicznego odkupienia toposu śmierci ma nastąpić dopiero w trakcie lektury.

Śmierć i starość w polskiej kulturze ludowej przełomu XIX i XX wieku

Tomasz Kalniuk, *kalniuktomasz7@gmail.com*, *Katedra Etnologii i Antropologii
Kulturowej UMK*

Analiza ludowych wyobrażeń i postaw wobec śmierci, w świetle determinującego kulturę wsi polskiej przełomu XIX i XX wieku światopoglądu mitycznego, ukazuje ambiwalencję w sposobie ich ujmowania oraz ściśle konotacje ze sferą sacrum. Śmierć i starość stanowiły przykłady stanów granicznych, naturalnie pożądaných, bo finalizujących ziemskie życie jednostki, ale i niebezpiecznych z powodu niepewności jej przyszłego losu i wzmożonej aktywności sił nadprzyrodzonych.

Niedołężni i nieproduktywni na planie społeczno-gospodarczym starcy uchodzili za strażników tradycji istotnych dla zbiorowej świadomości. Ponadto bliskość śmierci wpływała na ich konotację ze sferą nadprzyrodzonego, jednocześnie pożądaną i niebezpieczną. W tym kontekście starcy uchodzili, podobnie jak inne postaci graniczne (takie jak m.in.: kobiety, dzieci, wioskowi głupcy czy żebracy) za mediatorów z sacrum. Grupa wykorzystywała ich potencjał zabezpieczając się jednocześnie przed potencjalnym niebezpieczeństwem z ich strony.

Ambiwalencji ludowego statusu starców i śmierci dostarczają, przywołane w referacie, źródłowe materiały etnograficzne oraz współczesne opracowania. Opisy dotyczące starości i śmierci w polskiej kulturze ludowej, w wielu aspektach, okazują się zbieżne z przykładami znanymi z innych kultur tradycyjnych. Zmiany wyobrażeń, postaw i zachowań w stosunku do starości i śmierci stanowią świadectwa kultury ludowej. Jej zmierzch związany z industrializacją i włączeniem w ogólnonarodowe struktury administracyjno-prawne i społeczno-gospodarcze wyrażał się też zmianami kulturowymi, w tym m. in. stosunkiem do starości śmierci.

Śpiewanie w karawanie

Jerzy Bielunas, jbi@list.pl, Akademia Sztuk Teatralnych im. S. Wyspiańskiego w Krakowie, Filia we Wrocławiu, www.ast.wroc.pl

Tekst poświęcono spektaklowi dyplomowemu zrealizowanemu w 1992 roku ze studentami wrocławskich Wydziałów Zamiejscowych Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej im. L. Solśkiego w Krakowie.

Scenariusz przedstawienia zatytułowanego „Śpiewanie w karawanie” oparto na tekstach wierszy poświęconych motywowi śmierci i tematyce funeralnej. Wykorzystano w nim utwory z różnych epok: najstarsze, związane z wielowiekową tradycją teatru ludowego oraz parafrazy XV-wiecznej pieśni „Dusza z ciała wyleciała” i Mickiewiczowskich „Lilij”, obok nich kilka tekstów niemal zapomnianych autorów dziewiętnastowiecznych i nowsze wiersze (m.in. Jana Kasprowicza, Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, Stanisława Grochowiaka, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego i Wisławy Szymborskiej).

Muzykę do spektaklu napisali kompozytorzy wrocławscy oraz członkowie Zespołu Voo Voo).

„Śpiewanie w karawanie” grane na scenie szkolnej i prezentowane na 13 Przeglądzie Piosenki Aktorskiej we Wrocławiu zyskało duże uznanie widzów i krytyków. Zwracano uwagę na to, że łącząc utwory „na poły żartobliwe, na poły liryczne” twórcy zrealizowali przedstawienie oryginalne i szlachetne w wyrazie, że unikając „tanich makabresek i nadmiernej dezynwoltury” stworzyli skromny inscenizacyjnie spektakl, w którym dominował „leciutki, szczyptę groteskowy, szczyptę absurdalny nastrój lirycznego smuteczku – jak z najlepszego Przybory”.

Autor tekstu, pedagog Akademii Sztuk Teatralnych w Krakowie (Filia we Wrocławiu) i reżyser, omawia wybrane elementy struktury przedstawienia i dzieli się uwagami na temat scenicznej pracy z grupą bardzo młodych wykonawców, dla których podjęcie problematyki „ars moriendi” było niecodziennym wyzwaniem.

Topos śmierci w twórczości szwajcarskiej pisarki Gertrudy Leutenegger na przykładzie powieści „Späte Gäste” i „Pomona”

Ewa Górska, ewa.u.gorska@wp.pl

Celem niniejszej pracy jest ukazanie toposu śmierci w twórczości szwajcarskiej pisarki Gertrudy Leutenegger w szczególności w powieściach *Późni goście* i *Pomona*. W obu utworach pierwszoosobowa narratorka wspomina bliskie zmarłe osoby, w *Pomonie* matkę i Klarę – dobrą znajomą matki, która przegrała walkę z nowotworem piersi, w *Późnych gościach* dwóch mężczyzn i dziecko, których transitus nastąpił w karnawale: eksmałżonka tuż (wieczór, noc i poranek) przed jego requiem, ojca utraconego w dzieciństwie w następstwie nieuleczalnej choroby i dziewczynkę zmarłą w wyniku poparzeń, która była siostrą przyjaciółki narratorki. W tej powieści wątek śmierci dotyczy też tragedii uchodźców z Afryki pochłoniętych przez morze. Poprzez wyspę Lesbos spleta się z mityczną postacią Orfeusza, którego głowę przyплыw właśnie tam poniósł. Ważną rolę pełnią miejscowe zwyczaje – czuwanie przy zmarłym, ceremonie pożegnalne przed pogrzebem, kaplice cmentarne i cmentarz z jego „opiekunami” i tajemnicami. Motyw śmierci w obu powieściach wzmacniają również przykłady śmierci zwierząt. Analiza powieści wykazuje, że motyw śmierci jest nie tylko tematem powieści, ale stanowi też ich ramę konstrukcyjną. Śmierć w ujęciu autorki jest integralną częścią istnienia, jest bliska, skłania do refleksji, powinna być celebrowana, przeżyta. Każda strata wymaga indywidualnego podejścia i pozostawia u żałobników piętno. W niektórych przypadkach bywa jednak drastyczna, zwłaszcza kiedy dotyczy dzieci, czy osób młodych. Topos śmierci jest obecny w różnym stopniu w całym bogatym dorobku twórczym pisarki charakteryzującym się egzystencjalizmem, wątkami autobiograficznymi, podejściem proekologicznym, a przy tym lirycznością, obrazowością, nawiązaniami do literatury, sztuki i tradycji.

Indeks Autorów

Achtelik L.	18
Bielunas J.	25
Górska E.	26
Graf P.	14
Kaczor-Scheitler K.	11
Kalniuk T.	24
Nowicka J.	17
Rosłon-Mazgaj K.	21
Sadkowska W.	19
Samsel K.	12
Utri R.	22
Wielek M.	13
Wilk A.	20

Wydawnictwo
TYGIEL

Zapraszamy do zapoznania się z aktualną ofertą
Wydawnictwa Naukowego TYGIEL

kontakt@wydawnictwo-tygiel.pl

www.wydawnictwo-tygiel.pl

© DZIAŁALNOŚĆ

Wydawnictwo

Wydawnictwo Naukowe TYGIEL to podmiot zrodzony z doświadczenia oraz zaangażowania zespołu osób w pełni poświęconych promocji nauki i szeroko rozumianego rozwoju. Publikowane przez nas prace są odzwierciedleniem trendów badawczych oraz zainteresowań naukowych środowiska akademickiego.

© DZIAŁALNOŚĆ

Biblioteka Cyfrowa

Biblioteka Cyfrowa należąca do Wydawnictwa Naukowego TYGIEL zawiera wszystkie publikacje wydawane przez Wydawnictwo. Dodatkowo została przyłączona do Federacji Bibliotek Cyfrowych, dzięki czemu mogą Państwo przeglądać zbiory udostępniane na całym świecie.

© DZIAŁALNOŚĆ

Czasopisma naukowe

Wydawnictwo Naukowe TYGIEL rozpoczęło prace nad kilkoma tytułami czasopism naukowych. Więcej szczegółów wraz z aktualnym stanem prac dostępne jest w zakładce „Czasopisma naukowe”. Osoby zainteresowane współpracą prosimy o kontakt.

27 października 2023 roku odbyła się w formie online V *Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Topos śmierci w literaturze, kulturze i sztuce”*.

Spotkanie poświęcone było znaczeniu śmierci przedstawianej w literaturze, kulturze i sztuce. Zaobserwowano, że motyw ten przewijała się poprzez wszystkie epoki literackie, a jego interpretacja i znaczenie ewoluowały razem z rozwojem szeroko rozumianej kultury i sztuki. Ponadto, omawiano antropologiczne aspekty związane z kulturowym podejściem do śmierci.

W tematykę Konferencji wprowadziły uczestników wystąpienia Gości Honorowych: dr. hab. Pawła Grafa, prof. UAM (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), dr. hab. Karola Samsela (Uniwersytet Warszawski), dr. hab. Katarzyny Kaczor-Scheitler, prof. UŁ (Uniwersytet Łódzki) oraz prof. dr. hab. Małgorzaty Wielek (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie).

Konferencja „Topos śmierci w literaturze, kulturze i sztuce” była inspirującym wydarzeniem, które przyczyniło się do głębszego zrozumienia roli śmierci w kulturze i sztuce. Wydarzenie zorganizowane zostało przez Fundację na rzecz promocji nauki i rozwoju TYGIEL.

Fundacja
TYGIEL

